

УДК 378.1(477)

Л.В. МОВЧАН,

*кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри української та іноземних мов
Уманського національного університету садівництва*

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються основні чинники низької якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України. Здійснюється аналіз наукових праць вітчизняних вчених, які досліджували це питання. Автор виділяє окремі проблеми якісної освіти та пропонує шляхи їх подолання.

Ключові слова: якість освіти, конкурентоспроможність, контроль якості, ринок праці, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Ми живемо в епоху стрімкого розвитку суспільства і великих змін, що супроводжуються різними факторами впливу: інтернаціоналізація, глобалізація, проблеми навколишнього середовища, високий рівень конфліктності у світі (нові культурні норми конфліктують із традиційними цінностями), етнічні проблеми тощо. Таким чином, суспільство змінюється і розвивається, що спонукає до реформ в економічній, політичній, освітній та інших сферах людської діяльності. Освіта виконує роль головного засобу одержання знань, розвитку вмінь і навичок, що дозволяють людині повною мірою брати участь в економічному, культурному і політичному житті суспільства. Особливу увагу привертає якість підготовки фахівців у вищих навчальних закладах. Суспільство потребує нових, з підвищеним рівнем знань фахівців, які відповідають вимогам ринку праці.

Аналіз останніх досліджень. До проблеми реформування освіти в цілому та надання високоякісної освіти зокрема звертались такі відомі науковці та педагоги, як М. Поташнік, В. Паламарчук, О. Савченко, А. Субетто. Питання забезпечення якості вищої освіти висвітлено в численних публікаціях вітчизняних і зарубіжних науковців, які розглядають якість освіти в кількох аспектах: соціально-філософському, освітньому, педагогічному, соціологічному, управлінському: А. Алексюк, В. Андрущенко, М. Арчер, В. Астахова, К. Астахова, Р. Барнетт, О. Бермус, І. Вакарчук, В. Вікторов, Б. Вульфсон, Б. Гершунський, О. Глузман, А. Гофрон, Т. Гусен, Д. Дзвінчук, Б. Жебровський, В. Жуков, В. Журавський, М. Згуровський, М. Кісіль, К. Корсак, В. Кремень, М. Култаєва, В. Кушерець, А. Літл, О. Локшина, В. Луговий, М. Лукашевич, В. Лутай, О. Ляшенко, І. Надольний, С. Ніколаєнко та ін.

Формулювання мети. Мета статті полягає у дослідженні основних чинників низької якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України на основі вивчення останніх наукових публікацій.

Виклад основного матеріалу. Освіта як головний творець та розповсюджувач знань і соціального досвіду є потужним фактором розвитку людського потенціалу та економічного зростання. Але для забезпечення такого розвитку необхідним є не стільки високий рівень доступу населення до освіти, скільки якість освіти, яка вимірюється обсягом набутих когнітивних навичок. Аналіз освітнього сектора в країнах, що розвиваються, тільки доводить цей факт: показники якості освіти в таких країнах набагато гірші, ніж кількісні показники, якими переважно звітують, зокрема і в Україні [1].

Професор Л.С. Шевченко вважає, що «Погіршення якості вищої освіти в Україні є законним наслідком багатьох чинників: інтенсивної комерціалізації освіти; значної інтенсифікації праці за вкрай низької оплати праці викладачів; недостатньої матеріальної бази,

відсутності в більшості ВНЗ науково-технічної та інноваційної інфраструктури; неефективної наукової діяльності викладачів ВНЗ (нею реально займаються лише 20% науково-педагогічних працівників); застарілої структури підготовки спеціалістів; відтворення і передавання студентам неконкурентних знань; дублювання підготовки з деяких напрямів і спеціальностей у межах певного регіону. Як результат – навіть провідні українські ВНЗ нерідко постачають на ринок праці явно неконкурентоспроможних випускників. Відбувається девальвація вищої освіти як засобу одержання професійних знань» [2].

Низька якість української освіти стає предметом серйозного занепокоєння вітчизняних роботодавців. У 2010 році за індексом глобальної конкурентоспроможності Україна посіла 89-те місце серед 133 країн світу, перемістившись з 69-го місця, яке посідала у 2006 році. Лише половина випускників українських університетів де-факто затребувана роботодавцями. У 2009 році майже 50% випускників ВНЗ становили ті, хто здобув освіту за напрямом підготовки «Соціальні науки, економіка, комерція та підприємництво, право», тоді як «Інженерія, транспорт, архітектура» – 21%, «освіта, культура і мистецтво, гуманітарні науки» – 19%, «Природничі науки, сільське господарство, лісництво і рибництво» – 5,3, «медицина» – 2,7, «Математика та інформатика» – 2,6%. Це становить серйозну проблему для майбутнього інноваційного розвитку суспільства вже в найближчому майбутньому [3].

Відсутність в Україні культури реалізації потреб і прав учасників освітнього процесу у поєднанні із застарілими принципами адміністрування освітньої системи призводить до таких негативних явищ:

1. Відсутність мотивації студентів, викладачів, роботодавців, урядових та неурядових організацій до підвищення якості освіти. Не існує зв'язків між продуктивністю ВНЗ і обсягами ресурсів, отриманих ним від держави. Тому ВНЗ не вмотивовані розвиватися, об'єктивно виконувати самооцінку тощо.

2. Національна система забезпечення якості ґрунтується на спотвореній і застарілій «системі цінностей» (маються на увазі показники якості); тому моніторинг розвитку системи освіти не відповідає цілям підвищення якості. Немає чіткого визначення поняття «якість вищої освіти», тому важко знайти гравця в межах цієї системи, який може дати розумну відповідь на питання: що є «добрим» і «поганим» у вищій освіті.

3. Повна та послідовна система забезпечення якості, в європейському розумінні, відсутня в українській освіті. ВНЗ частково реалізують її у формі процедур моніторингу якості, які виконуються на основі однакових для всіх університетів критеріїв, при цьому їх різноманітність не розглядається. Найголовніше ж те, що немає жодних процедур стратегічного планування розвитку університетів, а також реальної мети для підвищення рівня освіти.

4. Система, яка в Україні називається забезпеченням якості, спрямована не на допомогу гравцям в сфері ВО розвиватися в напрямку високої якості, а на контроль, тиск і покарання тих, які не відповідають встановленим критеріям.

5. Існуючі процедури забезпечення якості не є прозорими ані для самих учасників, ані для зовнішнього спостерігача (суспільство, промисловість, міжнародні експерти тощо). Немає прозорості й в тому, як спостереження (нескінченний моніторинг) «якості» призводить до ухвалення рішень та дій.

6. Але при цьому спостерігається надмірність органів, що контролюють якість освіти. Їх неузгоджені дії і велика кількість процедур оцінок якості освіти призводять до знецінення відповідних процедур і зниження мотивації ВНЗ до повноцінної участі в них.

7. Дані про освітні процеси, заявлені ВНЗ в різних звітах, в своїй більшості є надлишковими, недоречними і такими, що швидко застарівають. Крім того, їх статистична природа не може відображати реальної якості ВО, заслуги і досягнення.

8. Майже всі державні зобов'язання щодо вищої освіти і науки не виконуються так, як повідомляється (фінансування, пільги тощо).

9. Всі гравці в системі забезпечення якості залежать від державної влади (тобто створені і фінансовані державою), до їх діяльності немає достатньої довіри через неможливість об'єктивних рішень та дій з їх боку.

10. Управління ВО здійснюється в реальному часі жорстко централізованою адміністративно-командною системою, у якій практично немає місця для діяльності ВНЗ відповідно до їх власних планів та цілей.

11. Потенційно важливі гравці не мають влади в національній системі забезпечення якості і не мають правових засобів впливати на будь-які рішення в рамках системи вищої освіти.

12. Діяльність персоналу ВНЗ пов'язана із надзвичайно високим обсягом бюрократії, оскільки офіційне звітування про «результати» стає більш важливим, ніж самі досягнення. Повна відсутність часу не дозволяє навіть думати про якість результатів, перебуваючи в безперервному процесі звітності [4, с. 8].

Проблема вдосконалення системи вищої освіти та підвищення якості професійної підготовки фахівців в Україні є найважливішою соціокультурною проблемою, розв'язання якої можливе тільки за умови приведення освіти у відповідність із новими соціально-економічними вимогами ринкової економіки.

Формування ринку освітніх послуг в Україні можливе шляхом досягнення збалансованості між попитом і пропозицією на ринку праці. Важливим у цьому процесі є розуміння того, що ринок освітніх послуг – це комплексне утворення, яке не обмежується лише діяльністю ВНЗ.

В Україні, на відміну від країн Заходу, практично відсутній зв'язок між рівнем освіти й рівнем реального доходу. Сьогодні в країнах Європи частка робочих місць для фахівців з вищою освітою сягає 30–40%. За даними Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) вища освіта піднімає рівень доходів дипломованих фахівців не менш ніж у 1,5–2 рази [4]. Відсутність такої кореляції в Україні накладає відбиток на мотивацію студентів при здобутті вищої освіти. Диплом розглядається лише як формальне підтвердження рівня освіти, а не як свідчення справжньої професійної кваліфікації. Таке зміщення мотивації навчання визначає формальне ставлення студентів до здобуття знань, що негативно впливає на якість освіти. Щоб виправити ситуацію, необхідно на державному рівні проводити політику приведення у відповідність рівня кваліфікації до рівня реального доходу [5].

Загальна тенденція у сфері забезпечення якості полягає у створенні й розвитку спеціальних посередницьких організацій і агентств з контролю за якістю й ефективністю всієї діяльності ВНЗ. Передача повноважень з контролю за якістю неурядовим організаціям у системі взаємин між урядами й вишами дає ряд переваг. Уряди звільняються від прямої відповідальності за оцінку діяльності вузів і їхній розвиток. Виші одержують можливість апелювати до уряду у випадку їхньої незгоди з результатами роботи агентства. Крім того, у багатьох випадках висновки агентств мають рекомендаційний характер. Таким чином, агентства формально не зазіхають на самостійність вишів, хоча їхні висновки мають велике значення для міністерств освіти при прийнятті рішень стосовно конкретних вишів. Цікавим прикладом щодо цього є Австрія, де інформація про результати перевірки ВНЗ незалежними експертами залишається конфіденційною: доводиться тільки до керівництва вишу й не підлягає розголосу. Нарешті, агентства як неурядові організації мають можливість діяти більш гнучко й оперативно, виконувати функції консалтингових структур, залучати й акумулювати позабюджетні кошти, а також запрошувати зовнішніх, у тому числі закордонних, експертів. Таким чином, існування агентств вносить у систему керування вишами стримування й противаги, здатні забезпечити як ефективний контроль якості, так і збереження академічної свободи вишів і розвиток самоврядування.

Якість освіти в Україні розглядається здебільшого як: якість освітнього середовища; якість реалізації освітнього процесу; якість результатів освітнього процесу.

З виходом до міжнародних освітніх програм якість освіти має розглядатися як: ступінь відповідності реальних результатів освіти ринковій кон'юктурі; показник матеріально-технічної і ресурсної забезпеченості освітнього процесу; комплексний показник чинників престижності й економічної ефективності освіти; показник досконалості змісту, технологій і системи оцінки досягнень; показник інвестиційної принадності освіти тощо.

Сьогодні стає все більш зрозумілим, що відповідність реальних результатів і змісту освіти вищих навчальних закладів державним стандартам є необхідною, але недостатньою умовою якості. Тому досягнення оптимальної якості професійної освіти зумовлено створенням системи якості, яка на рівні конкретного вищого навчального закладу забезпечувала б узгоджену реалізацію державних, суспільних і особистих інтересів.

Оскільки діюча система значною мірою є системою контролю за якістю, а не забезпечення якості, то розробка нової системи має бути побудована на основі:

- 1) розробки моделі стандартизації професійної освіти вищого навчального закладу як компонента системи якості;
- 2) моделювання менеджменту якості професійної освіти як компоненти системи якості;
- 3) визначення концептуальних і методологічних основ проектування системи якості в контексті регіональної системи професійної освіти.

Науковець В.С. Курило виділив три площини вирішення проблеми якості освіти в Україні:

- 1) створення на базі Національної доктрини розвитку освіти державної програми із забезпечення якості на всіх рівнях системи освіти;
- 2) використання апробованих результатів з управління якістю освіти, наближення теоретичних знань до практики;
- 3) підвищення кваліфікації педагогів [6].

На державному рівні варто змінити зовнішні критерії оцінки якості роботи вищого навчального закладу. Адже поки діє принцип «більше студентів – більше грошей» – страждає якість освіти. У зв'язку з цим доцільно розробити комплексні критерії якості освітнього процесу, які містять в собі: контроль змісту навчання; контроль технологій, що застосовуються під час навчання; контроль здобутих знань; вимоги до організації і контролю за здійсненням навчального процесу; вимоги до викладачів, вимоги до студентів; чітку і прозору процедуру самообстеження вищого навчального закладу як підґрунтя системи забезпечення якості.

Професор Василь Шинкарук вважає, що необхідно «створити незалежну агенцію з оцінювання якості освіти, проведення сертифікованих освітніх аудитів. Визначити її статус, завдання і функції, розмежувати повноваження з центральним органом виконавчої влади з формування державної політики в галузі освіти. Оцінка якості освітньої діяльності в Україні повинна бути відкритою та публічною процедурою, а результати перевірок і моніторингових досліджень мають бути відомі громадськості, замовникам і споживачам освітніх послуг» [7].

Важливою ознакою сучасних європейських і світових систем оцінювання якості вищої освіти є функціонування незалежних агенцій із забезпечення якості вищої освіти. Такі агенції мають бути офіційно визнані державними компетентними органами, які діють у європейському просторі вищої освіти, мати повний юридичний статус і відповідати всім вимогам законодавства країни, в якій вони функціонують. Стандартами і рекомендаціями щодо забезпечення якості вищої освіти в європейському просторі визначено ряд стандартів для таких агенцій. Ці стандарти встановлюють, що агенції повинні: регулярно здійснювати заходи із оцінювання якості освітньої діяльності як на рівні закладу в цілому, так і на рівні окремих навчальних програм; мати достатні та збалансовані ресурси для того, щоб здійснювати оцінювання; мати чітко сформульовані цілі та завдання своєї діяльності, викладені у програмній заяві, що відкрита для громадського загалу; бути незалежними. Незалежність у цьому контексті розуміється як відповідальність за свої дії, так і гарантії того, що ВНЗ, органи управління освітою не впливатимуть на висновки і рекомендації, що вони їх готуватимуть; використовувати процеси, критерії та процедури оцінювання, що визначатимуться наперед і будуть доступними для широкого загалу; мати процедури для власної звітності. Важливими умовами діяльності незалежних агенцій є система взаємоперевірки своїх процесів та дій щонайменше один раз на п'ять років. Незалежні агенції мають бути внесені до Реєстру агенцій із зовнішнього забезпечення якості, що діють в Європі.

Незалежний статус агенцій із оцінювання якості освіти є одним із критеріїв для членства в Європейській мережі із забезпечення вищої освіти (ENQA) [8, с. 15–16].

Висновки. Проблема якості освіти в Україні стала особливо актуальною останніми роками. Досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить про пряму залежність темпів удосконалення та розвитку виробництва, його конкурентоспроможності на світовому ринку від рівня професійної підготовки кадрів.

Умовами успішного розвитку освітніх систем, визнаними в світі, є: вибір і конкуренція, децентралізація та автономія, відповідальність за результати. Тому створення системи забезпечення якості для української вищої освіти має базуватись на цих принципах і відповідати провідним сучасним європейським практикам. А отже, оцінка якості повинна базуватися не на тривалості чи змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, які опанували випускники – важливий не процес, а результат.

Список використаних джерел

1. E. Hanushek, and L. Wößmann, *The Role of Education Quality for Economic Growth*, [Electronic resource] World Bank Policy Research Working Paper. Vol. 4122, 2007, Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/7154/wps4122.pdf?sequence=1>.
2. Шевченко Л.С. Якість вищої освіти: сутність, оцінка, управління [Електронний ресурс] / Л.С. Шевченко. Економічні науки 14. Економічна теорія. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58095.doc.htm
3. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; за заг. ред. В.Г. Кременя. К.: Пед. думка, 2011. – С. 85.
4. Концепція забезпечення якості вищої освіти. За результатами проекту Tempus «TRUST» «Національна система забезпечення якості і взаємної довіри в системі вищої освіти України» («Towards Trust in Quality Assurance System» № 516935-TEMPUS-1-2011-1-FI-TEMPUS-SMGR, 15.10.2011-14.10.2014). [Electronic resource]. – Available at: <http://dovira.eu>
5. Аналитическая справка о государственной политике в сфере управления высшим образованием в странах ОЭСР и ЕС и институциональных моделях управления университетами в новых условиях функционирования высших учебных заведений Организации экономического сотрудничества и развития // Федеральный специализированный информационный портал. URL: <http://comparative.edu.ru:9080/PortalWeb/Msg?id=1239>
6. Курило В.С. Якість освіти в Україні / В.С. Курило. Освіта та педагогічна наука. 2013.– № 2 (157), – С. 23–25.
7. Шинкарук В. Шлях до якісної вищої освіти [Електронний ресурс] / В. Шинкарук // Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 7, 22 лютого. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/shlyah-do-yakisnoyi-vischoyi-osviti.html>.
8. Аналітична доповідь про стан моніторингу якості освіти в Україні / МБО «Центр тестових технологій і моніторингу якості освіти»; [І.І. Бабин, Л.М. Гриневич, І.Л. Лікарчук та ін.]; за заг. ред. І.Л. Лікарчука. – К.: МБО «Центр тестових технологій і моніторингу якості освіти»; Х.: Факт, 2011. – 96 с.

References

1. Hanushek, E. & Wößmann, L. (2007). *The Role of Education Quality for Economic Growth*, World Bank Policy Research Working Paper, vol. 4122. Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/7154/wps4122.pdf?sequence=1>.
2. Shevchenko, L.S. *Yakist vyshchoii osvity: sutnist, otsinka, upravlinnia* [The quality of higher education: the nature, valuation, management]. *Ekonomichni nauky. Ekonomichna teoriia* [Economic science. Economic theory]. Available at: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58095.doc.htm (In Ukrainian).
3. In V.H. Kremen (Ed.). (2011). *Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini* [National report on the status and prospects of education in Ukraine]. Kyiv. Pedagogichna dumka Publ., pp. 85 (In Ukrainian).
4. *Kontseptsia zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity. Za rezultatamy proektu Tempus «TRUST» «Natsionalna sistema zabezpechennia yakosti i vzaemnoi dovery v systemi vyshchoi osvity Ukrainy»* [The concept of quality assurance. The results of the project Tempus «TRUST» «The national system of quality assurance and mutual confidence in higher education in Ukraine»]. *Towards Trust in Quality Assurance System*” № 516935-TEMPUS-1-2011-1-FI-TEMPUS-SMGR, 15.10.2011-14.10.2014). Available at: <http://dovira.eu> (In Ukrainian).
5. *Analiticheskaia spravka o gosudarstvennoy politike v sfere upravleniia vyshchim obrazovaniem v stranakh OESR i ES i institutsionalnykh modeliakh upravleniia universitetami v novykh usloviakh funktsionirovaniia vyshchikh uchebnykh zavedenii Orhanizatsii ekonomicheskoho sotrudnichestva i razvitiia* [Analytical information about the state policy in the field of higher education management in the countries of OECD and EU universities and institutional management models in the new conditions of functioning of the higher education institutions of the Organization for Economic Cooperation and Development]. *Federalnyi spetsializirovaniy infomatsionnyi portal* [Federal specialized information portal]. Available at: <http://comparative.edu.ru:9080/PortalWeb/Msg?id=1239> (In Russian).

6. Kurylo, V.S. (2013). *Yakist osvity v Ukraini* [The quality of education in Ukraine]. *Osvita ta pedahohichna nauka* [Education and teaching science], no. 2 (157), pp. 23-25 (In Ukrainian).

7. Shynkaruk, V. (2013). *Shliakh do yakisnoi vyshchoi osvity* [The path to quality higher education]. *Dzerkalo tyzhnia. Ukraina* [Mirror of the week. Ukraine], no. 7. Available at: <http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/shlyah-do-yakisnoyi-vischoyi-osviti.html> (In Ukrainian).

8. Babyn, I.I., Hrynevych, L.M. & Likarchuk, I.L. In I.L. Likarchuk (Ed.). (2011). *Analitichna dopovid pro stan monitorynhu yakosti osvity v Ukraini* [The analytical report on the state of monitoring the quality of education in Ukraine]. *MBO "Tsentri testovykh tekhnolohii i monitorynhu yakosti osvitu"* [ICO "Center of Testing Technologies and Education Quality Monitoring"]. Kyiv. MBO "Tsentri testovykh tekhnolohii i monitorynhu yakosti osvity" Publ. Kharkiv, Fakt Publ. 96 p. (In Ukrainian).

В статье рассматриваются основные факторы низкого качества подготовки специалистов в высших учебных заведениях Украины. Осуществляется анализ научных работ отечественных ученых, которые исследовали данный вопрос. Автор выделяет отдельные проблемы качественного образования и предлагает способы их решения.

Ключевые слова: качество образования, конкурентоспособность, контроль качества, рынок труда, профессиональная подготовка.

The main factors of low-quality training of specialists at higher educational institutions in Ukraine are described in the article. The analysis of scientific papers of Ukrainian researchers on this issue is made. The author points out some of the existing problems of high-quality education and proposes some ways for their solution.

Key words: the quality of education, competitiveness, quality monitoring, labor market, vocational training.

Одержано 14.02.2017.